

УДК 343.973

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Василь САЗОНОВ,

кандидат юридичних наук, докторант
Харківського національного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

Автор цієї статті досліджує філософський рівень методології пізнання в сфері кримінологічного забезпечення економічної безпеки. У статті відстоюється думка про необхідність оперування категоріями, принципами, а також законами діалектичного детермінізму, їх гносеологічної адаптації до викликів постмодернізму. Автором надана характеристика результатів такої адаптації щодо законів всезагального універсального зв'язку, діалектичного протиріччя, принципів історизму та системності. У статті виділено групу мисленнєвих установок та орієнтацій щодо кримінологічного забезпечення економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, кримінологічне забезпечення, постмодерн, інтереси, симуляція, установка, орієнтація.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF STUDYING THE PROBLEMS OF CRIMINOLOGICAL PROVISION OF ECONOMIC SECURITY

Vasyl SAZONOV,

PhD in Law, Doctoral Student
of Kharkiv National University of Internal Affairs

SUMMARY

The author of this article studies the philosophical level of the methodology of cognition in the field of criminological provision of economic security. The idea on the need to operate the categories, principles, as well as the laws of dialectical determinism, their epistemological adaptation to the challenges of postmodernism is substantiated in the article. The author has provided characteristics of the results of such an adaptation to the laws of general universal communication, the dialectical contradiction, the principles of historicism and systemicity. The group of mental units and orientations concerning the criminological provision of economic security has been outlined in the article.

Key words: economic security, criminological provision, postmodern, interests, simulation, installation, orientation.

Актуальність теми. Методологія пізнання є основою будь-якої розумно організованої практики, принаймні тієї, що позиціонується з науково обґрунтованої. Визначаючи, передусім, логічні засновки й мисленнєві установки на розуміння, опис і пояснення досліджуваних явищ, процесів, методологія постає, по-перше, функціональним базисом живої, такої, що розвивається, науки, та по-друге, формує (або ж обмежує) її гносеологічний та прагматологічний потенціал. Саме тому проблеми кримінологічного забезпечення економічної безпеки України мають бути поставлені й осмислені перш за все з відповідних філософських позицій. Філософський же світогляд, як відомо, зумовив цивілізаційний поворот, визначив до життя ті тектонічні мисленнєві зрушення, які К. Ясперс позначив як «осьовий час». Через це й методологія науки, зокрема й правничої, своїм найвищим рівнем передбачає філософський. Однак найвищим він є за ступенем абстрагування, а не застосування. Функціонально ж філософія є наскрізним типом мислення, охоплює та детермінує (має детермінувати) загальнонауковий і спеціально-науковий методологічні рівні.

Водночас ХХ–ХХІ ст.ст. ознаменувалися низкою суперечливих, неоднозначних філософських учень, напрямів, концепцій, парадигм, адаптація яких до окремих наук, дослідницьких цілей не може здійснюватися довільно. Довільність загрожує неадекватністю висновків, нерозумністю діяльності, а у категоріях кримінології – криміногенністю практик. В умовах боротьби за виживання українського державницького проекту, що розгортається

на плацдармах культури, політики й економіки, в умовах пришвидшення соціального часу й збільшення орбіти цивілізаційних центрів світу, рішуче неможливим є нехтування методологічними порядками у науковому забезпеченні національної безпеки України. Тож є, вочевидь, необхідність у визначенні та обґрунтуванні відповідних підходів, настанов та орієнтацій пізнавальної діяльності і у сфері кримінологічного забезпечення економічної безпеки.

Проблеми кримінологічного забезпечення економічної безпеки неодноразово ставали предметом досліджень О.М. Бандурки, Н.О. Гуторової, Г.Ю. Дарнопих, О.О. Дудорова, О.Г. Кальмана, О.М. Литвинова, Ю.В. Орлова, В.М. Поповича, В.П. Халіна, І.О. Христюк та інших учених. Наявний теоретичний доробок, характеризуючись безумовною значущістю як для кримінологічної науки, так і практики, тим не менш не містить вичерпних відповідей на методологічні питання. Ба більше: більшість з необхідних питань такого ґатунку й досі не були поставлені.

Мета статті полягає у визначенні, поясненні філософських установок, орієнтацій у сфері дослідження проблем кримінологічного забезпечення економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Парадокс сучасного філософського мислення полягає в тому, що, будучи народженим епохою постмодерну (якщо йдеться все-таки про сучасність), значною мірою воно дезорієнтоване. Постмодернізм, як широка мисленнєва реакція на дегуманізацію соціальних практик першої половини ХХ ст., маніфестував відмову від онтології на користь виключно метафізики

та при цьому постулював «смерть» суб'єкта пізнання, як вільного від дискурсу, симулятивних просторів. Та й, власне, сама назва «постмодерн», як слушно підкреслює С.А. Дацюк, несе на собі родову травму – вона не вказує на свою сутність, а вказує лише на сутність того, після чого він наступив. Ця його невизначеність і безіменність і призвела, зрештою, до «неадеквату» – розбіжностей між соціальним мисленням, соціальною комунікацією, соціальною діяльністю та дійсністю. При цьому такий стан не може бути осмислений з позицій у ньому самому; необхідно вийти за його межі, опинитися поза мейнстримом [1, с. 8–9].

Так само неможливо визначити установки на пізнання економічної безпеки, в тому числі й з позицій кримінологічного аналізу, перебуваючи всередині економіко-доктринального чи навіть синтетичного, економіко-кримінологічного мислення, навіть покладеного на площину конкретної філософської концепції. Соціальний стан постмодерну, з одного боку, унеможливує пояснення різних сторін дійсності, спираючись на одну точку зору, адже констатується відсутність будь-якої закінченої підстави реальності і пізнання [2, с. 574], з іншого ж – абсолютно неможливим є випадковий набір пояснювальних концептів; останні мають бути підкорені провідній ідеї, принципу. Формулювання й формування останніх – справа виходу за межі постмодерного дискурсу, звернення до його предикатних засновків. Як писав К. Кастанеда, неможливо пізнати те, в чому перебуваєш, знаходячись у ньому самому; необхідний вихід за його межі [3, с. 378–340]. Однак при цьому так само необхідним є і збереження зв'язків з пізнавальним середовищем, з дискурсом постмодерну. Тільки в такій цілісності гносеологічного підходу й виявляється можливим визначення методологічних засад кримінологічного забезпечення економічної безпеки в епоху постмодерну.

Якими ж інструментами можливо здійснити такий вихід? Чи здатний дослідник звільнитися від «оков» свого часу, від частковостей, фрагментованості, від того, аби не «ухопитися» за окремі осколки світоглядних систем, що визначають орієнтації, установки? Так, якщо використовується потенція до часового транзиту, переміщення мисленнєвими вимірами, трансценденція як адаптація предикатних засновків постмодернізму до його множинної перспективи. Такі засновки й орієнтації виявляють себе, передусім, у діалектиці як найбільш фундаментальній та апробованій натежер системі логіки (хоча й, певна річ, зумовленої традиціями європейської науки й етики, відмінної від даоської і буддійської) і філософствування.

Класична діалектика (І. Кант «Критика чистого розуму», «Критика здатності судження», Г.В.Ф. Гегель «Наука логіки», «Феноменологія духу» та ін.) як підстава активно застосовуваного в кримінології *діалектичного детермінізму* [4, с. 45; 5, с. 22; 6, с. 69; 7, с. 10 та ін.] виходить насамперед із визнання внутрішньої протилежності мислення в собі для самого себе. Це означає існування двох форм мислення: розсудочного та розумного. Перше є аналітичним, спирається на апіорні мисленнєві форми – предикати мислення, засобами якого висувається претензійність на квазіпізнання сутностей, речей у собі. Друге – трансцендентне, ґрунтується на потенціях мисленнєвої саморефлексії, що забезпечує можливість виходу за межі зовнішньої предметності, звертаючись до ціннісних підстав предикатів.

«Прежняя (докантовская – прим. авт.) метафизика полагала вообще, что можно достигнуть познания абсолютного путём приписывания ему предикатов, и не исследовала определенней рассудка со стороны характерного для них содержания и ценности... Она не выходила за пределы рассудочного мышления... Когда же мы говорим о мышле-

нии, мы должны различать между конечным, лишь рассудочным мышлением, и бесконечным, разумным мышлением... Разумное мышление и познание предмета должно быть таким, чтобы он сам определял себя из самого себя, а не получал свои предикаты извне» [8, с. 134–135] (*курсив наш*). Саме установка на пізнання іманентно змістовних, ціннісних (а у кантіанстві – й телеологічних) підстав предмета пізнання виражає розумність мислення на протипагу інструментальному, прагматичному, розсудочному. Стратегування, в тому числі й кримінологічне, за визначенням може здійснюватися виключно на рівні розумного мислення, адже тільки трансценденція забезпечує заграничність, поза межність розуміння. Подальше проектування, програмування й планування передбачає вже розгортання розсудочного, як підпорядкованого розумному, як зворотний, але зумовлений трансцендентними установками й орієнтаціями гносеологічний рух.

У площині методології дослідження проблем кримінологічного забезпечення економічної безпеки інтегративне оперування способами розумного, трансцендентного та розсудочного мислення у інтерпретації узвичаєних законів і принципів діалектичного детермінізму, покладених на площину суспільств постмодерну, дає певні первинні (вихідні) результати та, головне, визначає перспективу подальшого орієнтування кримінологічної діяльності. До таких результатів можна віднести таке:

1. Визнання симулятивності ідейних засад сучасного економічного світового монопорядку. Йдеться про безальтернативний (за винятком окремих маргінальних державних та квазідержавних утворень) економічний порядок лібералізму, до структур якого монтується і вітчизняна економічна система. Ми стверджуємо, що цей порядок є симулятивним, виходячи з історичного розуміння (*застосування принципу історизму*) генези категорій «інтерес», на якій ґрунтується смислоутворення світової системи господарювання і пов'язана з ним ідейна основа безпекового середовища. Не занурюючись до детального опису відповідного історичного екскурсу, позначимо лише його ключові, цивілізаційно-поворотні точки:

а) зміна протягом XV–XVI ст.ст. морального ставлення до прояву фундаментальної людської природної пристрасті до збагачення, накопичення, розширення споживання. Відбувається ренесансне переорієнтування християнської етики з гострого несприйняття, осуду прагнення до збагачення на етичну, ортодоксальну нейтральність;

б) протягом XVI–XVII ст.ст. – філософське та наукове обґрунтування (починаючи з праць Н. Макіавеллі) концепції «легалізації» пристрастей (користолюбство, марнославлення, владарювання) та здатності їх внутрішнього урівноваження; поява концепції стримань та протипаг, перенесених у площину державно-правового вчення; постулювання здатності «державного розуму» до раціонального обмеження пристрастей;

в) XVII–XIX – інституціоналізація ідеї «державно-розумного» стримання пристрастей у протипазі одна одній, розвиток та практична реалізація у конституційному процесі ідеї розподілу влад; зведення категорії «інтерес» (пристрасті до наживи) до системоутворюючого чинника економічного зростання, базової категорії ліберальних економічних теорій;

г) XIX–XX ст.ст. – інтенсивна лібералізація, остаточна елімінація аристократичного морального негативу щодо інституцій торгівлі, активне формування квазіціннісних (через ціннісне вихолощення «інтересу») цивілізаційних наративів про блага вільної торгівлі, безмежного прагнення до максимізації прибутків; утвердження, легітимація формули «інтереси правлять світом». XXI ст. стало продовженням цих тенденцій, що додатково набули обтяження

процесами метемізації дискурсу, комунікацій, діяльності, доксихного та, головне, інтелектуального мислення.

Таким чином, в основі сучасного економічного (політичного) світопорядку перебувають не цінності, а інтереси, що викристалізувалися з людських пороків та зведені до рангу установок на мислення, діяльність. Таке мислення й діяльність є неадекватними, позбавленими змісту, є небезпечними за визначенням для людства, що найбільш наочно проявляється навіть не у маргіналізації держав і народів, а у вже незворотних кліматичних змінах, брутальному й лицемірному порушенні прав майбутніх поколінь на безпечне довкілля й життя взагалі.

Чи можна у форматі таких установок вести мову про економічну безпеку? Чи можна забезпечувати безпеку нірок людини, що страждає від променевої хвороби? Питання риторичне... Але саме через нього, через історичний аналіз засновків глобального економізму варто підходити до осмислення ціннісно-орієнтаційного компонента кримінологічної стратегії забезпечення економічної безпеки, який має виходити з установок на глобальний *аксіологічний* перегляд економічних моделей, стимулів, інституцій, демотиваційних механізмів. Без такого перегляду світ приречений на глобальні війни, на нові темні часи, в умовах яких безпека є абсолютною фікцією, порожнім поняттям. Операціоністською основою вказаного перегляду є свідомо деконструкція концепту «інтерес», що передбачає *використання філософії соціального конструктивізму*.

2. Економічна безпека України має мислитись у вселюдському контексті і масштабі. Категорія «економіка» бере свій початок від давньогрецьких філософів, правителів і неодмінно семантично пов'язувалась з так званим «ойкосом» (οἶκος) чи «йокуменою» (οἰκουμένη), тобто освоєною греками, відомою їм територією. Це вказує на масштаб мислення щодо господарювання, який поширюється на весь відомий простір, виходить з нього, а не лише з окремих полісів, господарств, тобто з «погляду з кута». Згодом така розлога мисленнева панорама, яка визначала установку на всезагальність за описаним вище (вельми пунктирно) процесом, була спрощена до приватного і місцевого (національного) інтересу. Тож нагепер економіка хоча і аналізується на глобальному рівні, однак ця глобальність є функціональною і не означає всезагальність як мисленневу установку на благо, цінність. Зміна такої установки на рівні мислення та в контексті кримінологічного забезпечення економічної безпеки має постати результатом адаптивного *застосування діалектичного закону всезагального універсального зв'язку*.

Разом із тим у зв'язці розумного та розсудочного мають бути враховані найближчі, середньострокові та довгострокові перспективні природничо-катастрофічно детерміновані загрози, пов'язані з: а) очевидною неможливістю на такому етапі змінити мисленневі засновки, ціннісну переорієнтацію глобальної економіки на всезагальне, оперуючи «українською ініціативою» на міжнародному рівні. Швидко, навіть у межах життя одного покоління це не робиться. Та й наша країна (інтелектуальна еліта), на жаль, хоча і здатна генерувати інновації, але забезпечувати їх ефективно міжнародне сприйняття (у позасистемному, позаконкурентному форматі) – ні; б) наростанням претензійності щодо України як сировинної бази, кліматично придатної для життя і виробництва географічної зони.

3. Феномен економічної безпеки на середньому рівні узагальнення, способами розсудочного мислення виводиться з бачення її природи, похідної від мережево-потоківих структур економічної комунікації. Таке бачення постає *постмодерною адаптацією, інтерпретацією діалектичного принципу системності*, що означає:

а) врахування того, що економічна безпека – не лише економічна, а й політична, екологічна, гуманітарна.

Її забезпечення за змістом є системною діяльністю у сфері оборонного, економічного, соціально-культурного страгування, за формою – мережево-комунікаційною діяльністю;

б) визначення механіки безпекового підходу з опорою на множинність економічних (у тому числі й кримінально-економічних) гравців, їхніх інтересів, засобів, каналів дії, впливу. Слід, за справедливим наполяганням У. Бека, виходити з постполітичного погляду на світ [9, с. 95]. Тут доречними стануть ідейні засади анархізму. Виносячи за дужки стереотипізовано-негативні конотації на тему анархізму, варто визнати активне становлення, втілення у життя його базових ідей, що проявляється, власне, у самій мережевій організації економічного простору, розмиванні за цим параметром державного суверенітету (а надто з появою й поширенням криптовалюти, обіг якої не підпорядкований жодному публічному (державному) порядку), позадержавному співволодінню й співуправлінню транснаціональними корпораціями, похідними від них фондами, об'єднаннями, ком'юніті.

4. У економічній безпеці України незацікавлений (незаінтересований) жоден зовнішній суб'єкт, «партнер», а також ключові внутрішні економічні гравці з кола «привілейованого класу» (олігархат), окрім народу України. Цей висновок є одним з результатів *постмодерної специфікації закону діалектичного протиріччя*. Його дія наочно виявляється в площині політики інтересів, на якій вище нами вже акцентувалася увага. Навіть стратегічно єдині політико-економічні, військово-політичні цілісності, блоки є внутрішньо суперечливими.

Тож входження України у будь-який альянс означатиме відкриття нового фронту боротьби за власні «інтереси», оновлення палітри загроз економічній безпеці. В цих умовах, в умовах постмодерної багатовимірності соціальності стратегія забезпечення економічної безпеки має виходити з моделі вертикальної інноваційно-технологічної експансії, а не горизонтальної конкурентної боротьби за ринки збуту. Розвиток, таким чином, має бути різким, наддинамічним, а не сталим, не за проектами так званих «малих кроків». Останні у гострокризові періоди (а постмодерні суспільства – суспільства хронічної аномії) не працюють на рівні стратегій. На рівні тактики – так, але не стратегій. Варто бути свідомим того, що сталий розвиток у постмодерному світі з швидкозмінною його науковою картиною – оксюморон; сталий розвиток – це не розвиток, а стагнація, пов'язана з нездатністю тримати ритм соціального часу. З цих же настанов має виходити й розуміння економічної безпеки та похідного від нього концепту кримінологічного забезпечення.

Ще однією методологічною настановою, що впливає із застосування закону діалектичного протиріччя до пізнання особливостей стану постмодерних суспільств, є визнання постійної аномійності як доведеної до крайності споживчо орієнтованої, конс'юмерної метемічної ідеології множинності. Слушним з цього приводу видається зауваження О.М. Литвинова, який констатує, що постмодерн – це світогляд перманентної кризи суспільної свідомості. Вона торкнулася майже кожної сфери; всюди простежується кризова ситуація. Не є винятком і протидія злочинності [10, с. 21].

С.А. Дацюк називає такий соціальний стан «дезоксією» (мовою оригіналу): «Постмодернізм был очень хорош в нигилистическом разрушении презумпции классической метафизики, но поскольку новые презумпции в постмодернизме были созданы как некие нечёткие и множественные по смыслу утверждения, то докса (социологически измеримое общественное мышление, выражается в т.н. общественном мнении – прим. авт.) потеряла свои фундаментальные основания и стала разрушаться. Доксе

нужны истины. Восставший против единства истины пост-модернизм разрушил и доксу... Разрушаемая ригидным мышлением, докса порождает опасное явление – дезодоксию, т.е. отсутствие устойчивой доксы, общепринятого» [1, с. 14]. Тобто те, що Е. Дюркгеймом було названо аномією, у постмодерних суспільствах стало нормою; стійкість та єдність на рівні докси може бути тільки ситуативною, нетривалою, такою, що ґрунтується на межах – символічно споживчих (у т.ч. й держава, нація як об'єкти споживання) соціальних конструктах.

В умовах же українського суспільства серед іншого це означає принципову неможливість визначення на довгострокову перспективу пріоритетів зовнішньої економічної політики, позаяк остання завжди (принаймні у визначеному Конституцією України та Законом України «Про державний кордон України» топісі як політичної цілісності) коливатиметься під впливом розбалансованої, фрагментованої докси, соціокультурного та політико-економічного фронтиту. Такі коливання постійно генеруватимуть (а особливо у своїх амплітудних значеннях) систему зовнішніх загроз економічній безпеці, в тому числі й у кримінально-криміногенних формах.

Також слід взяти до уваги й ту обставину, що у перспективі в ситуації симулятивної, імітаційної єдності міжнародних, міждержавних економіко-політичних альянсів (а їх симулятивність останнім часом усе частіше оголюється у разі контактування з «хакерськими» тактичними порядками, що опозиційно пред'являються РФ, США) їх внутрішня суперечливість призводитиме до дезінтеграції, наростання впливовості політики консерваторів, популізму правого та лівого політичного толку, що, своєю чергою, підживлюватиме дисфункційність інтеграційних об'єднань, їх номінальність, зміцнення практики «подвійних стандартів». Устремління України до таких альянсів різко збільшує спектр загроз її економічній безпеці, розуміння чого має бути покладено у основу кримінологічного та іншого безпекового стратегування.

Висновки. Квазіригидність споживчої докси, дезадаптивність елітарно-інтелектуального мислення, глибинна (хоча й неочевидна) аномія західноцивілізаційних суспільств уже нині виявляє перші системні ознаки того, від чого дух і підстави постмодерну прагнули звільнити світ – тотальності, національної моноmodellності. Тож формуючи свою безпекову стратегію, здійснюючи її кримінологічне забезпечення, варто мати:

а) установку на мислення категоріями загального людства, економічного ойкосу. Цю ж установку, але з деякими дискурсивними відмінностями, можливо також виявити і в юснатуралістичній кримінологічній концепції (академік О.М. Костенко). Лише така установка здатна забезпечити гуманістичне осмислення технологічної картини світу, місця і ролі в ній українського безпекового сектору, його якісних, ціннісних підстав;

б) установку на боротьбу за ціннісні смисли в умовах фактичного домінування національних та корпоративних інтересів;

в) установку не технологічну експансію як стратегію економічного й соціокультурного розвитку – основу забезпечення економічної безпеки;

г) орієнтацію на безпеково-інтеграційне, ситуативно-опозиційне, динамічне центротворення й центротримання;

г) орієнтацію на переукладення суспільного договору з урахуванням вищезазначених установок. Суспільний договір (конституанта) має постати як дискурсивна матриця цінностей, благ, установок, орієнтацій на національному, регіональному і глобальному рівнях.

Список використаної літератури:

1. Дацок С.А. Момент философии. Киев : Ника-Центр, 2013. 279 с.
2. Убальдо Н. Иллюстрированный философский словарь / Пер. с ит. Т.Н. Григорьевой, Л.А. Подпятниковой. Москва : БММ АО, 2006. 584 с.
3. Кастанеда К. Сочинения : в 6 т. Т. 1 : Учение Дона Хуана. Отдельная реальность. Москва : София, 2010. 416 с.
4. Курс лекций по криминологии / И.Н. Дашин, В.В. Голина, А.Г. Кальман, А.В. Лысодед; под. ред. И.Н. Дашина, В.В. Голины. Харьков : «Одиссей», 2007. 280 с.
5. Максименцев М.Г. Протидія злочинності у сфері надкористування : монографія. Харків : ФОРМ «Панов А.М.», 2019. 488 с.
6. Орлов Ю.В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Діса Плюс, 2016. 656 с.
7. Турлова Ю.А. Протидія екологічній злочинності в Україні кримінально-правовими та кримінологічними засобами : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України. Київ, 2018. 453 с.
8. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. В 2 т. Т. 1. Наука логики. Москва : Мысль, 1974. 452 с.
9. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / Пер. з нім. О.С. Юдіна. Київ : «Ніка-Центр», 2011. 407 с.
10. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Постмодерн і криза протидії злочинності. *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку* : Міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя ХНУВС (м. Харків, 18 квітня 2019 р.). МВС України; Кримінологічна асоціація України. Харків : ХНУВС, 2019. С. 20–21.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Сазонов Василь Вікторович – кандидат юридичних наук, докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Sazonov Vasyl Viktorovych – PhD in Law, Doctoral Student of Kharkiv National University of Internal Affairs

stanislav2107@mail.ru